TẠP CHÍ NGHIÊN CỨU
PHẬT HỌC
CƠ QUAN NGÔN LUẬN CỦA TRUNG ƯƠNG GIÁO HỘI PHẬT GIÁO VIỆT NAM
ISSN: 2734-9195

Khi đôi mắt Phật được nhìn lại

ISSN: 2734-9195 09:50 15/04/2026

Đó không chỉ là phục hồi hình thể, mà còn là kết nối lại những mối liên hệ: giữa quá khứ và hiện tại, giữa tác phẩm và người tạo tác, giữa con người và lịch sử của chính mình.

*"Đôi mắt của một pho tượng Phật bằng đá là biểu tượng cho sức mạnh **linh thiêng**, nhưng qua năm tháng, nhiều đôi mắt đã thất lạc. Liệu những nhà sưu tầm có thể giúp chúng tìm lại đường về nhà"?*

Tượng Phật với hốc mắt trống tại Hang đá Vân Cương, Datong, tỉnh Sơn Tây, năm 2025. Ảnh: Liu Fan/VCG.

Trong nghệ thuật Phật giáo, nghi thức Buddhābhiseka đánh dấu thời khắc một pho tượng không còn chỉ là vật thể, mà trở thành biểu tượng linh thiêng.

Tại Trung Quốc, một hình thức phổ biến của nghi thức này là Kaiguang - "khai quang điểm nhãn", tức vẽ hoặc gắn đôi mắt cho tượng Phật. Trước khi có mắt, pho tượng được xem như vô tri; chỉ khi đôi mắt hiện diện, tín đồ mới cảm nhận được năng lực tâm linh nơi đó.

Những pho tượng nhìn bằng "hốc mắt trống"

Được tạc vào vách sa thạch gần thành phố Datong ngày nay dưới triều Bắc Ngụy (386-534), quần thể Hang đá Vân Cương là minh chứng hùng vĩ cho thời kỳ Phật giáo từng rực rỡ tại Trung Quốc.

Với hàng nghìn pho tượng lớn nhỏ, nơi đây không chỉ hấp dẫn tín đồ mà còn thu hút đông đảo du khách, đặc biệt khi xuất hiện trong các sản phẩm văn hoá đại chúng như trò chơi Black Myth: Wukong.

Thế nhưng, nếu quan sát kỹ, người xem sẽ nhận ra một chi tiết gây nhiều day dứt: rất nhiều tượng Phật nơi đây đang nhìn lại thế gian bằng những hốc mắt trống rỗng.

Du khách tham quan Hang đá Vân Cương tại Datong, ngày 13/3/2026. Ảnh: Ng Han Guan/AP qua VCG.

Những hốc tròn nhỏ trên khuôn mặt tượng từng chứa đồng tử bằng gốm hoặc thủy tinh, được gắn bằng kỹ thuật Qianmu - đặt mắt vào các hốc đã khoét sẵn.

Qua hàng thế kỷ, dưới tác động của gió mưa, chiến tranh và nạn trộm cắp, chất sa thạch mềm dần bào mòn, khiến những chi tiết mong manh này rơi rụng và thất lạc.

Biến động của thế kỷ XIX và đầu thế kỷ XX khiến Vân Cương xuống cấp nghiêm trọng; nhiều hang động từng bị biến thành nơi ở hay chuồng trại. Những đôi mắt, từng là biểu tượng quyền uy tôn giáo và hoàng gia dần chìm vào lớp bụi của lịch sử.

Không ai biết đã có bao nhiêu đôi mắt từng tồn tại, bao nhiêu đã mất, và bao nhiêu còn lưu lạc đâu đó.

Hành trình trở về của một “đôi mắt”

Năm 2006, ông Tian Yijun, một cư dân thành phố Taiyuan, trong chuyến công tác đã ghé qua một khu chợ gần sân vận động Datong. Giữa những món đồ cũ, ông chú ý đến một vật gốm nhỏ, hình bán cầu, phủ men đen một phần, trông “giống như cây nấm”.

Hình ảnh mặt trước và mặt bên của “mắt Phật” do Tian Yijun hiến tặng. Nguồn: Tian Yijun.

Không ai biết đó là gì, nhưng vì yêu thích đồ gốm, ông đã mua về. Vật ấy nằm yên trong bộ sưu tập suốt hai thập kỷ.

Cho đến khi đọc một bài viết về những đôi mắt Phật thất lạc ở Vân Cương, ông bất ngờ nhận ra sự tương đồng kỳ lạ giữa vật mình sở hữu và hình ảnh trong bài báo.

Ông liên hệ với Viện **Nghiên cứu** Vân Cương. Sau quá trình thẩm định, hiện vật được xác nhận chính là một con mắt Phật đã thất lạc.

Không do dự, ông đã hiến tặng lại hiện vật hoàn toàn vô điều kiện.

Việc “đôi mắt Phật trở về” không phải chưa từng có.

Năm 1932, nhà sử học nghệ thuật người Mỹ Laurence Sickman, khi đến Trung Quốc theo chương trình của Harvard-Yenching Institute, đã mua được một con mắt gốm từ người dân địa phương.

Nhiều thập kỷ sau, khi đã nghỉ hưu khỏi Nelson-Atkins Museum of Art, ông bày tỏ mong muốn hiện vật được hồi hương.

Năm 1985, nhà khảo cổ Su Bai đã chuyển nguyện vọng này tới cơ quan quản lý **di sản** Trung Quốc, và cuối cùng con mắt ấy đã trở về Vân Cương. Đến nay, đây vẫn là mẫu nhãn cầu gốm lớn nhất trong bộ sưu tập tại bảo tàng nơi đây.

Trái: Laurence Sickman (ngoài cùng bên trái) trên đường tới Trung Quốc, năm 1930. Tư liệu từ Bộ sưu tập Laurence Sickman, Thư viện Tham khảo Nghệ thuật Spencer. Phải: “Mắt Phật” do Sickman hiến tặng. Nguồn: @山西省灵岩云冈石窟保护基金会 trên WeChat.

Hiện nay, ngoài hiện vật của ông Tian, có tổng cộng sáu “mắt Phật” được lưu giữ tại Vân Cương, bao gồm: Mẫu của Sickman. Một mẫu phát hiện qua khai quật khảo cổ đầu thập niên 1990. Bốn mẫu do công chúng hiến tặng.

Tuy vậy, nhiều hiện vật vẫn còn ở nước ngoài. Hai con mắt từ hang số 8 được thu thập trong thời kỳ Nhật Bản chiếm đóng hiện được lưu giữ tại Kyoto University.

Những giá trị bị lãng quên

Câu chuyện của ông Tian cho thấy thực tế đáng suy ngẫm: cả người bán lẫn người mua ban đầu đều không nhận ra giá trị của hiện vật.

Những "đôi mắt" ấy, với vẻ ngoài bình thường và dường như vô dụng, rất dễ bị bỏ đi hoặc phá huỷ. Khi còn trên tượng, chúng là biểu tượng sống động của sự hiện diện giác ngộ; nhưng khi tách rời, số phận trở nên bất định.

Chính vì vậy, hành trình trở về của con mắt mà ông Tian sở hữu mang màu sắc gần như kỳ diệu: chỉ vì ông "nhìn lại lần nữa" và hành động.

Ông thường mô tả triết lý sưu tầm của mình bằng bốn chữ: *"chân thực, tinh tuyển, hiếm có, độc đáo"*, cùng câu nói giản dị: *"Thứ người khác lấy, tôi bỏ qua. Thứ người khác bỏ đi, tôi giữ lại".*

Chi tiết tượng Phật có mắt (trái) và không có mắt (phải) tại Hang đá Vân Cương. Ảnh: VCG.

Khi tham quan các bộ sưu tập Trung Hoa ở nước ngoài, ông Tian chia sẻ rằng ông mang nhiều **cảm xúc** đan xen, tiếc nuối trước những hiện vật rời khỏi quê hương do chiến tranh, bất ổn hay cướp bóc nhưng đồng thời cũng có sự chấp nhận.

Điều quan trọng, theo ông, là các hiện vật ấy vẫn tồn tại và còn có thể được chiêm ngưỡng.

Việc hồi hương di sản, vì thế, không chỉ là vấn đề sở hữu quốc gia, mà còn là hành trình khôi phục ký ức. Những hành động nhỏ, như trả lại một con mắt Phật đều mang ý nghĩa.

Khi tượng Phật “nhìn lại thế gian”

Trả lại một con mắt Phật không chỉ là trao tặng một hiện vật, mà là một cử chỉ văn hóa và tâm linh.

Giữa sự bào mòn của thời gian và con người, mỗi mảnh ghép trở về đều là một chiến thắng nhỏ trước vô thường.

Mỗi lần một đôi mắt trở lại, cũng là lúc một pho tượng theo một nghĩa nào đó được nhìn thấy thế gian lần nữa.

Đó không chỉ là phục hồi hình thể, mà còn là kết nối lại những mối liên hệ: giữa quá khứ và hiện tại, giữa tác phẩm và người tạo tác, giữa con người và lịch sử của chính mình.

Tác giả: **Jin Yu -** *Nghiên cứu sinh ngành Nghiên cứu Thị giác & Văn hóa, Đại học Rochester*

Chuyển ngữ và biên tập: **Thường Nguyên**

Nguồn: sixthtone.com